

31.3.2020

Dnro 382/D.a.4/2020

Asia Saamelaiskäräjien kirjallinen asiantuntijalausunto – E 61/2019 vp Valtioneuvoston selvitys: EU:n komission tiedonanto vihreän kehityksen ohjelmasta (European Green Deal)

Viite Suuren valiokunnan asiantuntijapyyntö 6.3.2020

Eduskunnan suuri valiokunta on pyytänyt Saamelaiskäräjiltä kirjallista asiantuntijalausuntoa EU:n komission tiedonannosta vihreän kehityksen ohjelmasta (*European Green Deal*). Saamelaiskäräjien näkökulma tarkastelukulma perustuu komission ehdotukseen sekä Suomen kantoihin. EU:n komission vihreän kehityksen ohjelma sisältää suunnitelmia mm. ilmastoneutraalisuuteen, energiaan, liikenteeseen sekä ruokaturvaan liittyen. Joulukuussa 2019 julkaistu tiedonanto on sisällöltään kuvaileva ohjelma, joka ei vielä sisällä tulevien aloitteiden yksityiskohtia. Suomen kannat yksittäisiin aloitteisiin muodostetaan siinä vaiheessa, kun komissio on antanut niistä esityksensä. Saamelaiskäräjät muistuttaa, että sen tulee osallistua asianmukaisesti näiden kantojen valmisteluun. Lisäksi Saamelaiskäräjät haluaa muistuttaa, että se on Suomen saamelaisen korkein poliittinen elin joka edustaa saamelaisia niin kansainvälisissä kuin kansallisissakin yhteyksissä ja ilmaisee saamelaisten virallisen kannan, joten EU:n tulisi neuvotella Saamelaiskäräjien kanssa Suomen saamelaisia koskevan politiikan suunnittelussa.

1. Yleiset kommentit Vihreän kehityksen ohjelmaan

Saamelaiskäräjät pitää komission vihreän kehityksen ohjelmaa tervetulleena sekä tarpeellisena askeleena kohti kestävämpää luonnonvarojen käyttöä sekä ilmastojohtajuutta. Useat, elleivät jopa kaikki, ohjelman osa-alueet koskettavat saamelaista yhteiskuntaa merkittävästi.

Saamelaiskäräjät muistuttaa, että saamelaiset ovat ainut EU:n rajojen sisällä asuva alkuperäiskansa (Manner-Euroopassa), ja EU on sitoutunut kunnioittamaan alkuperäiskansojen ihmisoikeuksia useassa eri yhteydessä. EU:lta kuitenkin puuttuu saamelaisille tarkoitettu politiikka, ja Saamelaiskäräjien vaikutusmahdollisuudet EU:n päätöksen tekoon on erittäin rajallista. Esimerkiksi EU:n alkuperäiskansapolitiikka suuntautuu Union ulkopuolisiin alueisiin eikä saamelaisten kulttuurisia ja kielellisiä erityispiirteitä ja tarpeita ole juurikaan huomioitu EU:n lainsäädännössä.

Euroopan vihreä kehityksen ohjelma olisi hyvä mahdollisuus EU:lle tarkistaa politiikkaansa saamelaisten osalta ja ottaa asianmukaisesti saamelaisen kulttuurin erityispiirteet huomioon esimerkiksi ilmasto-, luonnonvarojen käyttö- sekä ruokaturvaohjelmien suunnittelussa. Saamelaiskäräjät katsoo, että vihreän kehityksen ohjelman tulisi pohjautua niin oikeudenmukaisen sekä hyvinvoivan eurooppalaisen kuin saamelaisenkin yhteiskunnan rakentamiseen.

2. Sektorikohtaiset kommentit

Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että Suomi sekä EU ottavat saamelaisen kulttuurin erityispiirteet sekä ihmisoikeusvelvoitteet huomioon eri osa-alueiden ohjelmien suunnittelussa ja myöhemmin niiden toteutuksessa.

EU:lle kunnianhimoisemmat ilmastotavoitteet vuosiksi 2030 ja 2050

Ilmastonmuutos, sen mukanaan tuomat negatiiviset vaikutukset luonnon monimuotoisuuteen ja saamelaiskulttuurin harjoittamisedellytyksiin sekä luonnonresurssien laajamittaisen hyödyntämisen kiihtyminen arktisella alueella ovat tällä hetkellä keskeisimpiä haasteita saamelaisten perinteisten elinkeinojen näkökulmasta. Ilmastonmuutoksen hillintä ja siihen sopeutuminen sekä luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen estäminen kulkevat käsi kädessä saamelaisten kielen, kulttuurin ja perinteisten elinkeinojen säilymisen, sukupolvelta toiselle siirtämisen ja harjoittamisen edellytysten turvaamisen kanssa. Saamelaisille ilmastokysymys on myös ihmisoikeuskysymys.

Ilmastonmuutoksen vaikutuksia saamelaisiin ei systemaattisesti tutkita, koota ja seurata päätöksenteon tueksi, riski- ja haavoittuvuusanalyysia ei ole tehty saamelaisten osalta, eikä erityisiä toimia, joilla saamelaisten kykyä varautua ja sopeutua ilmastonmuutoksen vaikutuksiin, ole esitetty tai toimeenpantu. Saamelaiskäräjät on esittänyt, että saamelaisille laadittaisiin oma saamelaisten sopeutumissuunnitelma, jolla voitaisiin tukea ilmastonmuutokseen varautumista ja sopeutumista. Lisäksi tarvittavat resurssit tulisi turvata sopeutumissuunnitelmaa varten. Tämä tulisi huomioida vihreän kehityksen ohjelmassa.

Päästövähennysten suunnittelua ja toteutusta tulee tarkastella laajemmassa yhteydessä. Jatkuva ympäristökuormitus ja lisääntynyt luonnonvarojen hyödyntäminen tekevät saamelaisten ilmastonmuutokseen sopeutumisesta vaikeaa ja sama pätee myös saamelaiselinkeinojen, elämänmuodon ja toimeentulon sopeutumisen suhteessa muuttuneisiin ilmasto-olosuhteisiin. Hiilinielujen ja hiilivarastojen vahvistamiseen pyrkivät toimenpiteet on tehtävä siten, että niillä ei ole kielteisiä vaikutuksia alkuperäiskansa saamelaisten terveyteen ja elinkeinoihin. Saamelaisyhteisö sopeutuu ilmastonmuutokseen parhaiten niin, että haavoittuvuutta vähennetään ja samalla edistetään Saamen maan ihmisten, eläinten ja luonnon kantokyvyn säilymistä.

Koska ilmastonmuutoksen vaikutukset jo ilmenevät saamelaisten kotiseutualueella, haluaa Saamelaiskäräjät korostaa saamelaisten sopeutumistoimille luotavan mekanismin tärkeyttä (esim. Saamelaisten ilmastopaneeli). On ensisijaisen tärkeää mahdollistaa saamelaisten oma sopeutumis- ja seurantatyö ilmastonmuutoksesta korvamerkityillä toimintavaroilla, joka pohjautuu saamelaisten perinteiseen tietoon, perinteisten elinkeinojen edustajien huomioihin ja ongelmanratkaisuun, saamelaistutkimukseen ja saamelaiseen yhteiskunta tietämykseen ja edustuksellisuuteen

Puhdasta, kohtuuhintaista ja toimitusvarmaa energiaa

Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että saamelaiselinkeinojen harjoittamisessa tarvittavia laitteita, ennen kaikkea moottorikelkkojen, mönkijöiden sekä veneiden moottoreiden energiatehokkuutta parantavia hankkeita tulee käynnistää pikaisesti. Saamelaisten perinteiset elinkeinot tarvitsevat näitä välineitä työssään, mutta niitä tulisi kehittää vähäpäästöisemmiksi ja erityisesti mönkijöitä tulisi kehittää turvallisemmiksi ja luontoon vähemmän jälkiä jättäviksi.

Teollisuuden kannustaminen puhtaaseen kiertotalouteen

Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että vihreän vihreän kehityksen ohjelmassa sekä Suomen kannoissa Euroopan komissiolle todetaan saamelaisten alkuperäiskansa-aseman luomat erityisvelvoitteet kansallisesti ja EU:n tasolla, mukaan luettuna ihmisoikeusnäkökulma. Saamelaiskäräjät tähdentää, että sektorikohtaisesti tulisi jo lähtökohtaisesti huomioida saamelaisten kotiseutualueen erityispiirteet. Ohjelmassa sekä Suomen kannoissa mainitut hankkeet sekä suunnitelma näyttävät sisältävän sellaisia olettamuksia, jotka olisivat toteutuessaan omiaan tuottamaan laajojakin vaikutuksia saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien ja saamelaisten perinteisten elinkeinojen näkökulmasta. Nämä voivat koskea esim. olettamuksia liittyen biopolttoaineisiin sekä akkuihin.

Kattava vaikutustenarviointi saamelaiskulttuuriin on ensisijaisen tärkeää jo hankkeiden suunnitteluvaiheessa.

Ilmastomuutoksen torjunnan ja hillinnän kannalta keskeistä on se, miten ilmastotavoitteet otetaan huomioon maankäyttöä koskevassa päätöksenteossa, jota ohjaa oma aineellinen lainsäädäntönsä ja johon ei vielä toistaiseksi ole kirjattu velvoitetta ilmastotavoitteiden huomioimiseksi. Saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien toteutumisen kannalta ilmastomuutoksen torjunta ja hillintä myös saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöä koskevassa päätöksenteossa on keskeistä, jotta paitsi maankäytössä, myös ilmastopolitiikassa voitaisiin turvata saamelaisten oikeus alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan.

Pellolta pöytään: reilun, terveyttä edistävän ja ympäristöystävällisen elintarvikejärjestelmän luominen

Saamelainen perinteinen ruokajärjestelmä pohjautuu perinteisiin elinkeinoihin ja niiden elinvoimaisuuteen. Sen perustana ovat perinteisistä elinkeinoista saadut raaka-aineet: poro, kala, riista sekä marjat. Saamelainen perinteinen ruokajärjestelmä on edelleen saamelaisalueella asuvien saamelaisten ravinnonsaannin pohjana. Raaka-aineiden saannin ollessa täysin kytkettynä perinteisten elinkeinojen tilaan, heijastuvat perinteisten elinkeinojen haasteet suoraan saamelaisten ruokaturvaan. Saamelaisten ruokaturva sekä ruokaomavaraisuus tulisivatkin olla mukana Pellolta -elintarvikejärjestelmän suunnittelussa sekä toteutuksessa.

Saamelaisten näkökulmasta ruokaturva koskee luonnonantimien, kalakantojen, marjojen, riistan hyödyntämisen varmistamista vähintään yhtä keskeisesti kuin kaupallisen ruuantarjonnan takaamista. Ruokaomavaraisuus taas koskee saamelaisten mahdollisuutta hallita perinteisiä elinkeinojaan eli perinteisen ruoan tuotantoa. Saamelaisten perinteiset elinkeinot turvaavat keskeisesti saamelaisten ruokaturvaa ja niiden harjoittaminen perustuu perinteiseen tietoon sekä luonnontuntemukseen.

Saamelaiselinkeinojen ohjaus- ja tukijärjestelmällä tulisi näin ollen olla lähtökohtana elinkeinojen kulttuurisen tiedon tai taidon ylläpitäminen, säilyttäminen ja tukeminen. Nyt näin ei saamelaiselinkeinojen osalta ole. Suomen kannan mukaan tuottajien sekä eläinten hyvinvointia tulisi edistää. Saamelaisyhteiskunnan kohdalla tämä tarkoittaa myös perinteisten elinkeinojen harjoittamisen mallin säilymisen tukemista, kuten niihin liittyvien perinteisten taitojenkin, mm. ruokien valmistuksen sekä esimerkiksi poronhoitajien henkisen jaksamisen tukemista.

Ekosysteemien ja biodiversiteetin säilyttäminen ja ennallistaminen

Maankäytön ohjauksessa ja hallinnoinnissa tulee huomioida ekosysteemilähestymistapa ja saamelaisten perinteinen tieto liittyen luonnonvarojen hallintaan ja luonnon monimuotoisuuteen. Suomen ehdottama metsästrategian suunnittelussa saamelaiskulttuuri sekä saamelaisten itsemääräämisoikeus kansana tulee ottaa huomioon ja strategian suunnitteluvaiheessa tulee suorittaa kattava vaikutustenarviointi saamelaiskulttuuriin.

Ilmastomuutos sekä kilpaileva maankäyttö uhkaavat ja ovat jo muuttaneet saamelaisten kotiseutualueen luonnon tasapainoa. Uudet tulokaslajit ja puurajan siirtyminen yhä pohjoisemmaksi muuttavat alueen kasvillisuutta ja eliöstöä vaikuttaen myös alueen perinteiseen luonnonkäyttöön. Luonnon uusiutuminen on hidasta. Alkuperäiskansat, saamelaiset mukaan lukien, ovat läheisesti riippuvaisia biologisten luonnonvarojen kestävästä käytöstä. Saamelaiskulttuurin tulevaisuuden elinehto on luonnon monimuotoisuuden säilyminen.

Pyrkimys vihreään rahoitukseen ja ympäristösijoittamiseen

Mahdollisissa saamelaisten kotiseutualueelle tapahtuvissa investoinneissa on otettava Suomen sekä EU:n saamelaisia koskevat velvoitteet asianmukaisesti huomioon mukaan luettuna neuvottelut saamelaiskäräjien kanssa. Vain näin voidaan varmistaa, ettei päästövähennyksiä tukevia infrastruktuureja suunnitella ja rakenneta ilman saamelaisten vapaata, ennakkotietoon perustuvaa suostumusta. Ympäristöystävällisellä energialla ei saa olla negatiivisia vaikutuksia saamelaisille. Ilmastonmuutokseen sopeutumisen ja saamelaisten ravintoautonomian kannalta on tarpeen tarkastella myös sellaisia keinoja, jotka edistävät perimätietoon perustuvien luonnonvarojen kestävää hallintaa koskevia käytänteitä.

Oikeudenmukaisen siirtymän turvaaminen

Oikeudenmukainen siirtymä ja reilu muutos ovat erittäin tärkeitä, jotta heikommassa asemassa olevien väestöryhmien, kuten alkuperäiskansa saamelaiset, tilanne ei entisestään heikkenisi. Lisäksi Saamelaiskäräjät muistuttaa kulttuurin nauttimisen oikeuden ylisukupolvisesta luonteesta, eli saamelaisten oikeudesta paitsi tänään harjoittaa saamelaista kulttuurimuotoa mutta myös oikeudesta siirtää se tuleville sukupolville lain ja julkisen vallan suojaamana.

Suomen kannoissa tulee huomioida saamelaisten alkuperäiskansaoikeudet kuten myös saamelaisten kotiseutualueen arktiseen sijaintiin ja em. alkuperäiskansaoikeuksiin pohjautuvat erityiskysymykset sekä sosiaalinen oikeudenmukaisuus.

Tuomas Aslak Juuso

Inka Saara Arttijeff

Puheenjohtaja

Kansainvälisten asioiden sihteeri

Puheenjohtaja päätti lausunnosta 31.3.2020. Lausunto on hyväksytty sähköisesti.